
Verslag werkgroep 1

Integratie, onderwijs en burgerschap

Voorzitter: Ringo Ossewaarde, Universiteit Twente

Voorzitter van de werkgroep is *dr. Ringo Ossewaarde*. Hij is als socioloog verbonden aan de faculteit Management en Bestuur van de Universiteit Twente. Het thema van de werkgroep is integratie, onderwijs en burgerschap. Hoe kan actief burgerschap worden gedoceerd in een onderwijsomgeving? Welke kansen en dilemma's treden daarbij op? Wat is de verhouding tussen het onderwijsbeleid en het integratiebeleid? Wat zijn de alternatieven? De dialoog wordt gestart door drie inleiders:

- mevr. Selma Schuurman (beleidsmedewerker bij de provincie Overijssel)
- dhr. Freek de Bok (adviseur onderwijs bij adviesbureau voor multiculturele vraagstukken Osmose)
- dhr. Piet de Noord (manager stafteam onderwijs bij het ROC Aventus)

Selma Schuurman benadert het vraagstuk ook vanuit het beleidskader, maar de provincie heeft daarbij uitdrukkelijk een andere rol dan het Rijk en de gemeenten. Die rol is klein. De provincie heeft summiere wettelijke taken op dit terrein, maar kan over een breed terrein autonoom beleid voeren. Wat doen de provincies Overijssel en Gelderland op dit gebied?. Beide provincies geven een totaal andere invulling aan hun taken.

- Gelderland heeft een brede taakopvatting met steunfuncties, met begeleiding van de WMO, een groot hoofdstuk in het coalitieakkoord over het integratiebeleid en een regiefunctie.
- Overijssel trekt zich terug op dit terrein. De provincie wil adviseren en faciliteren, maar zich niet met het gemeentelijke beleid bemoeien. Integratie is een bijkomend effect van sociale cohesie.

De vraag voor de provincie is vooral hoe faciliterend wil je zijn? In dat opzicht is Gelderland veel directiever dan Overijssel. *Ringo Ossewaarde* haalt uit de inleiding twee vragen voor de discussie met de zaal: a) wat is de rol van de provincie?, b) hoe ver gaat de interventie van de provincie?

Freek de Bok begint met het antwoord van enkele gewone burgers op de vraag "Wat verstaat u onder burgerschap?" Dat levert verschillende opvattingen op. Zelf vindt hij definitie van Paul van Tongeren (Radbout Universiteit Nijmegen) goed. '**Burgerschap** betekent actieve participatie van individuen in het publieke domein. Niet alle individuen zijn burgers omdat zij geen toegang hebben tot het publieke domein of omdat ze het niet geleerd hebben'. Leren is dus een centraal begrip. Een algemeen gedeelde visie over **leren** is dat leren is gericht op gedragsverandering, op de mens in al zijn bestaansdi-

mensies: de mens die kennis zoekt, handelt, samenleeft, met anderen, zin en waarden zoekt, nieuwsgierig en creatief is.

De scholen hebben sinds 2006 de wettelijke opdracht burgerschap en sociale integratie te bevorderen, maar de wettelijke opdracht regelt niet hoe ze dat moeten doen. Dat leidt Freek de Bok tot drie stellingen.

De eerste stelling betreft de vraag hoe de scholen burgerschap en sociale integratie kunnen bevorderen. De stelling luidt dat een realistische leeromgeving en een effectief leerproces vooral worden gecreëerd door deelname van leerling burgers aan buitenschoolse activiteiten (via 'mentoring' of het stimuleren van deelname aan sport/ scouting). De school heeft hierbij een animerende en coördinerende rol. De docent heeft hierbij een pedagogisch begeleidende rol (reflectie op actie, geven van feedback). Verder heeft hij kritiek op de notie dat 'mensen zich moeten aanpassen'. Er is fundamenteel iets mis met de (dwangmatige) neiging onder burgers om de verantwoordelijkheid tot 'aanpassing' bij sociaal achtergestelde groepen te leggen, zoals bij het integratiedebat dat dagelijks op straat wordt gevoerd.

De **tweede stelling** is dat beleid vaak ontwikkelingen volgt. Beleidsmakers dienen uit te gaan van de visie dat de maatschappij zich aanpast en diversiteit als meerwaarde ziet! Daarom dient insluiting van sociaal achtergestelde groepen, door actoren in het maatschappelijk middenveld, meer aandacht te krijgen van beleidsmakers. Een goed praktijkvoorbeeld hiervan is het initiatief van ABN AMRO en de Vrije Universiteit te Amsterdam in 2007 met hun oproep: 'Making more possible with Diversity & Inclusion'. Een ander voorbeeld is de Hogeschool Arnhem Nijmegen (HAN) dat een duaal stelsel (leren en werken) heeft voor vluchtelingen. De kern van het probleem van sociale uitsluiting is dat betrokken individuen zich niet kunnen spiegelen aan burgers in onze samenleving. Het probleem komt voort uit wat de omgeving hen aanbiedt, met name: ouders, broers/ zussen, leraar, vrienden, buurt/ wijk, (sport) verenigingen, werkgevers, televisie en internet.

De **derde stelling** is dat als jongeren niet hebben geoefend met het eten van ander voedsel dan fastfood van McDonalds, zij de kwaliteit van het andere niet kunnen waarderen of afwijzen. *Freek de Bok* is er van overtuigd dat Marokkaanse jongeren in Ede geen stampij hadden gemaakt na de aanslag van 11 september 2001 in New York indien er wel sprake was geweest van insluiting van deze groep.

Tot besluit nog twee Duitse citaten van de beroemde antroposoof Rudolf Steiner ter overdenking. De eerste is meer filosofisch van aard, de tweede meer praktisch:

- Heilsam ist nur, wenn im Spiegel der Menschenseele sich bildet die ganze Gemeinschaft und in der Gemeinschaft lebet der Einzelseele Kraft.
- Slechte Ingenieursleistungen gewahrt man sofort. Beim Sozialen bemerkt man das meist nich so schnell.

Als stichting Osmose willen we ook graag bruggen slaan, maar ook dat merk je niet zo snel. *Ringo Ossewaarde* haalt uit de inleiding van Freek de Bok drie vragen voor de discussie: a) moet burgerschap vooral buiten de school worden ontwikkeld?, b) hebben we meer 'civil society' nodig?, c) moeten we meer van elkaar proeven?

Piet de Noord heeft als manager bij het stafteam onderwijs van het ROC Aventus te maken met het onderwijsbeleid, bijvoorbeeld met het wetsvoorstel van minister Plasterk over de burqa's. Maar hij wil het vanmiddag hier niet over hebben. Wel over de wisselwerking met de maatschappij. Als ROC leiden we op voor het beroepenveld. Samen leven is dan letterlijk samen werken. De kern van een beroep is waarvoor het beroep dient en welke waarden en normen in het beroep centraal staan. Het is geen monocultuur, maar een brede cultuur. Daarom vragen beroepssituaties om het doordenken van de cultuur. Daarbij is een dilemma. Het simpelweg aanpassen aan de beroepscultuur is te eng, je kunt de beroepscultuur ook mede beïnvloeden. Er mag geen sprake zijn van eenzijdigheid. Ook het 'mentoring' is een tweezijdig proces. *Ringo Ossewaarde* haalt hier weer drie vragen uit voor de discussie met de zaal: a) wat is de wisselwerking tussen de school en beroepenveld?, b) hoe moet je beroepswaarden aanleren in het

licht van diversiteit?, en c) wat is de verhouding tussen de aanpassing aan het beroep en de beïnvloeding van het beroep door de school?

Het eerste discussiepunt is de **rol van de provincie** in het integratiebeleid. *Mevr. Carry de Vries* (beleidsmedewerker van de gemeente Enschede) zegt dat deze gemeente veel doet aan integratiebeleid. Ze vindt het jammer dat de provincie Overijssel daar in minder investeert. Daardoor gaat er ook minder geld en kennis naar de provincie. In Enschede is bijvoorbeeld een grote groep Suryoye. Daarvoor moet je nu zelf rondbelen. Dat (een coördinerende rol) zou een taak voor de provincie kunnen zijn. De steden in het westen staan al sterk tegenover Den Haag. Nu moeten de gemeenten in Overijssel allemaal zelf 'het wiel uitvinden' en lopen ze een achterstand op. *Selma Schuurman* vraagt of dat wel echt een taak is voor de provincie. Het integratiebeleid is vooral een lokaal beleid. Voor gemeenten zijn verder faciliteiten beschikbaar via de steuninstellingen Variya in Overijssel en Osmose in Gelderland. Ze ziet dit niet als een primaire taak voor de provincie. De grote gemeenten kunnen het zelf wel. *Carry de Vries* vindt dat de provincie in dat geval juist een 'flappentap' wordt. Verder wijst ze erop dat de steuninstelling Variya (het vroegere SMO is hierin opgegaan) in de provincie Overijssel wordt uitgekleeft.

Een deelnemer aan de werkgroep ziet juist voor de provincie een coördinerende rol weggelegd, omdat het probleem ook speelt in kleine gemeenten. De provincie moet dus wel een platform faciliteren in het kader van het nieuwe beleid van het Rijk. *Ringo Ossewaarde* interpreteert dit op deze manier dat de provincie geen 'flappentap' maar een kennismakelaar moet zijn. Een deelnemer ziet een 'witte vlek' (zie de presentatie van VROM) aan de oostkant van Nederland in het integratiebeleid. De faciliterende en dirigerende rol van de provincie zijn beide nodig. Een andere deelnemer wijst erop dat in het verleden gigantische investeringen zijn gedaan. Nu is er een keuze van slechts vier thema's en worden etnische groepen (waaronder veel ouderen) vergeten. Dat is een gemiste kans, dat zal later blijken. *Ringo Ossewaarde* ziet hierin een pleidooi voor

'blokvorming' in het oosten van het land in plaats van een verschillende invulling van het autonome beleid. Een probleem hierbij is wel dat Gedeputeerde Staten in Overijssel en Gelderland een verschillende politiek kleur hebben.

Selma Schuurman geeft toe dat samenwerking gemakkelijker is als de politieke visies niet zo verschillen. Toch vindt ze dat onderwijs en integratie een zaak tussen het Rijk en de gemeenten is. Een faciliterende rol voor de provincie is voldoende. *Freek de Bok* zegt dat de provincie Gelderland wel een behoorlijk sturende rol heeft bij de samenwerking op het gebied van de schooluitval. *Selma Schuurman* antwoordt dat de provincie Overijssel dit ook doet, maar dan voor alle burgers: niet onder het kopje integratie, maar de algemene kop burgerschap. *Piet de Noord* wijst erop dat de beide provincies ook verschillen op basis van het arbeidsmarktbeleid.

Het tweede discussiepunt is de vraag naar de **aard van het burgerschap**. *Ringo Ossewaarde* vraagt hoe je zoiets vaags kunt doceren. *Freek de Bok* zegt dat 'burgers' vroeger een lelijk woord was, maar tegenwoordig wordt er helemaal mooi over gedaan in de nota's van de overheid. Een deelnemer zegt dat in de WMO burgerschap het nemen van verantwoordelijkheid betreft door de samenleving en het individu. Dit leidt tot een lijn in het uitvoeringsbeleid waarin het gaat om voor je zelf zorgen, de naaste aanspreken en het tegengaan van uitval door de scholen. Een vertegenwoordiger van een ROC vindt de opvatting van Paul van Tongeren mooi, maar hoe geef je daar invulling aan? Als ROC proberen ze daar op een beeldende manier invulling aan te geven en aan de maatschappij gerelateerd. Burgerschap moet je als werknemer voelen en ervaren.

Een vertegenwoordigster van de *stichting Zusters Actief Breda* noemt als probleem dat jongeren met certificaten niet worden aangenomen op de ROC's of tegen hoge kosten aanlopen. Een voorbeeld hiervan is de kappersopleiding. Jongeren stoppen door de hoge kosten. Waar ligt die drempel? De tegemoetkoming van de IB-Groep uit Groningen voor kinderen uit gezinnen met een

uitkering is niet kostendekkend. Bovendien hebben ze geen recht op een OV-studentenkaart. *Dhr. Qader Shafiq* van de stichting Osmose vindt dat er meer aandacht moet zijn voor kwetsbare groepen. In de gemeente Ede ligt de nadruk (tegenover Marokkaanse jongeren die stampij hadden gemaakt na de aanslag van 11 september 2001 in New York) nog steeds op repressieve maatregelen. Meer specifiek is er aandacht nodig voor burgerschapskennis, bijvoorbeeld via het ROC en de verenigingen. Het schip vaart, maar veel nieuwkomers staan nog aan de wal. Er is dus nog veel te doen en er is specifiek beleid nodig.

Piet de Noord noemt drie punten als reactie op de geformuleerde kritiek. In de eerste plaats worden studenten van de ROC's vaak onderschat. Wel hebben ze een andere formulering van bijvoorbeeld artikel 1 van de Grondwet. In de tweede plaats is het alleen vertellen op de ROC's voorbij, het gaat om het voelen en ontdekken. In de derde plaats zijn opleidingen soms duur. Dat is lastig. Evenals het ontbreken van een OV-kaart. Ook de jongeren uit het speciaal onderwijs kunnen (onder condities) het ROC binnenkomen, maar niet iedere jongere is daarbij gebaat. De ROC's hebben ook een gehandicaptenbeleid, maar jongeren moeten wel voldoen aan bepaalde eisen. Anders moet een andere regeling worden getroffen via het UWV. Er zijn ook gemeenten die wel financieren.

Qader Shafiq van de stichting Osmose vraagt of de ROC's problemen ervaren bij het zoeken van stageplaatsen voor allochtone jongeren. Dat heeft volgens *Piet de Noord* te maken met de keuzes die de jongeren maken. Daar zitten belemmeringen die niet altijd passen bij de waarden van het beroep. De beroepsvelden stellen nu eenmaal bepaalde eisen. Dat is geen discriminatie, die eisen hebben te maken met de cultuur van het beroep. Je moet de student daarin sterken. De student moet dat al weten voor de loopbaan, bij de studiekeuze. In de bankwereld bijvoorbeeld heerst een ander referentiekader. Een systeem van 'mentoring' helpt daarbij. Deze mentoren willen graag hun kennis delen en ook competenties die horen bij het burgerschap.

Irma van Hoorik meldt dat de stichting Variya een rapport heeft uitgebracht over beroepsbeelden bij allochtone jongeren. Het is belangrijk om samen met de ROC's te kijken naar oplossingen. *Ringo Ossewaarde* merkt op dat deze beroepsbeelden niet allemaal even realistisch zijn. *Carry de Vries* wijst er op dat de doorstroom onder allochtone jongens minder goed verloopt dan onder allochtone meisjes. Ze ziet als oorzaak dat bij de blanke leerkrachten sprake is van het systematisch onderschatten van de mogelijkheden van deze leerlingen. *Ringo Ossewaarde* herkent hierin als socioloog het probleem van 'labeling'. Dat is de tendens van meerderheden om minderheden of degenen die afwijken van een sociale norm een negatief label te geven. *Qader Shafiq* van de stichting Osmose wijst op het belang van de driehoek ouders - school - kind. Daarin is het kind vaak de dupe en daarom is 'mentoring' hard nodig. Het is de taak voor de school om de (allochtone) ouders te activeren.

De vertegenwoordigster van de *stichting Zusters Actief Breda* vindt dat ROC's ook een rol hebben voor jongeren met een detentieverleden. Er is volgens *Piet de Noord* informatie nodig over wat een ROC in dit verband kan en mag. Bij de stage is een verklaring van goed gedrag nodig. Daar is overigens wel wat aan te doen door actief op zoek te gaan naar geschikte bedrijven. Het probleem bij allochtonen is ook dat ze vaak een verkeerd beroepsveld kiezen, terwijl er in de techniek en de verpleging veel mensen nodig zijn. Het probleem van de onderschatting speelt overigens niet alleen bij allochtonen, maar ook in regio's als Friesland. Je hebt ook te maken met beelden, vooral het beeld van de ROC's. Hij ziet ook een spanning tussen de moderne behoefte aan netwerken en de oude hiërarchische structuren bij allochtonen. Schooluitval (hierover komt nog een rapport van Pieter Winsemius) is volgens hem een maatschappelijk probleem. Onderwijs is geen 'probleemoplosser'. Je moet het samen doen.

Het derde discussiepunt is de vraag naar de **plaats van burgerschapsontwikkeling**. De stelling van inleider Freek de Bok was dat burgerschapsontwikkeling vooral buiten de school moet plaatsvinden. Stuur de jongeren bijvoorbeeld naar de scouting. *Ringo Ossewaarde* vraagt wie daar ervaring mee heeft.

Scouting komt hem nogal 'jaren vijftig' over. Kunnen de scholen deze taak aan, bijvoorbeeld in het kader van de Brede School? Burgerschapsvorming is een onderdeel van alle vakken. Hoe pak je dat aan? Burgerschap is breder dan beroepskwalificaties. Er zijn meer maatschappelijke stages nodig, maar die zijn moeilijk te organiseren hoewel sommige scholen proberen daaraan wat te doen. *Freek de Bok* zegt dat hij in zijn inleiding vooral heeft gedoeld op maatschappelijke stages. Het voorbeeld van scouting was bedoeld voor de Marokkaanse jongeren in Ede. Iemand anders zegt dat scouting vooral bedoeld is voor de basisscholen. Op het gebied van maatschappelijke stages zijn wel initiatieven, maar daarop wordt niet gereageerd. In het algemeen geldt voor burgerschapsvorming dat je dat zo vroeg mogelijk moet beginnen. Op de basisschool of al tijdens de detentie. Je moet je afvragen: wat past bij mij en bij mijn functiebeperkingen?

Dan is er meer kans op goede keuzes en dat voorkomt teleurstellingen.

Selma Schuurman sluit zich daarbij aan. Ze wijst op het project Actief Burgerschap dat al vanaf de eerste jaren van de basisschool wordt gegeven, maar dan wel op hun niveau. Het is alleen jammer dat het actief burgerschap wordt genoemd (dat is te betuttelend), want in feite gaat om gewone opvoedkundige dingen, het op een normale manier met elkaar om kunnen gaan. Een probleem is wel dat je het privé domein van mensen betreedt, bijvoorbeeld de scouting spreekt niet iedereen aan. Tussen verschillende eilanden zal een brug moeten worden gebouwd, dat is o.a. een taak voor de provincie. Integratiebeleid is dan eigenlijk inclusiebeleid. Er zijn gebieden waarop dat meer nodig is dan andere gebieden en dat leidt tot bezwaren wanneer het niet nodig is.